

STRAATTAAL: PROCESSEN VAN NAAMGEVING EN STEREOTYPERING

Leonie Cornips, *Variëtielinguïstiek, Meertens Instituut (KNAW)*

Vincent A. de Rooij *Amsterdam School for Social Science Research, Universiteit van Amsterdam*

Birgit Reizevoort, *Taal- en Cultuurstudies, Universiteit Utrecht.*

Samenvatting

In dit artikel laten we zien hoe heersende negatieve stereotype ideeën over ‘straattaal’ en haar sprekers worden geconstrueerd en gereproduceerd, maar ook hoe in bepaalde contexten deze ideeën heronderhandeld kunnen worden. De data voor dit artikel zijn verzameld tijdens veldwerk in Amsterdam-Oost en zijn afkomstig uit interviews met een jongerenwerker en uit observaties van interacties tussen deze jongerenwerker en ‘straattaal’sprekende jongeren. Uit analyse van de data blijkt dat de negatieve stereotype ideeën van de jongerenwerker in verschillende interactionele situaties niet altijd een even prominente rol spelen. De waardering en betekenisgeving van ‘straattaal’ is sterk contextafhankelijk en daarom kan het gebruik van ‘straattaal’ zeer uiteenlopende sociale ‘boodschappen’ afgeven.

1 *Inleiding*¹

De steden in de Randstad kennen een grote verscheidenheid aan culturen en talen. In deze multiculturele en meertalige context vlechten jongeren op creatieve wijze lexicale elementen uit andere talen zoals het Sranan in hun Nederlands:

[*Interview 1: Stadsdeelkantoor Oost/Watergraafsmeer 05/11/04*] [Interviewer (I) (Birgit Reizevoort) interviewt Brian (B) (*buurtvader*/SUR/33jr); zie later §3 en legenda in Appendix]²

B Nou die is *spang* lekker... nou ja, die van mij is *law*. Die is gek of *law*, dat zeggen ze hier, je kan ook gewoon zeggen die persoon is grappig (.) noooooh die *kill* is echt *law* die *kill* is echt *law* je kan ook zeggen, die *kill* is echt tof, hij is echt grappig

Met lexicale elementen zoals *law* (‘tof’, ‘te gek’) en *kill* (‘jongen’, ‘man’, ‘kerel’) onderscheiden jongeren zich van het Nederlands dat een meerderheid spreekt. Het gebruik van specifieke lexicale elementen kent meerdere lagen. In de eerste plaats kunnen woorden voor insiders geconventionaliseerd zijn zoals *spang* (‘spannend’, ‘lekker’) en *law*. Ten tweede blijkt er een duidelijke behoefte aan herkenbare nieuwe woorden. Deze voortdurende lexicale vernieuwing zorgt ervoor dat sprekers die geen of onvoldoende kennis verwerven van nieuwe woorden gemakkelijk herkenbaar zijn en buitengesloten kunnen worden. Door lexicale elementen te gebruiken die niet tot het dominante Nederlands³ behoren, construeren jongeren een eigen alternatieve ruimte waarin ze zich kunnen definiëren en beschrijven in eigen termen in plaats van dat

¹ Met heel veel dank aan Jürgen Jaspers voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel. De auteurs zijn volledig verantwoordelijk voor de inhoud van dit artikel.

² Brian is een pseudoniem.

³ Onder ‘dominant Nederlands’ verstaan we hier het Nederlands zoals dat wordt geleerd en gebruikt in scholen en andere institutionele settings.

anderen, bijvoorbeeld leden van de dominante, normatieve meerderheid, dat doen (Doran 2004, 106).

Het lexicaal gemengde Nederlands dat met name jongeren in de randstad spreken staat in de sociolinguïstische literatuur, in navolging van Appel (1999, 39), bekend als 'straattaal'. In het eerste deel van dit artikel bespreken we welke consequenties het proces van naamgeving in wetenschappelijke publicaties en populaire media heeft voor mensen 'in het veld': jongeren die zelf 'straattaal' spreken en zij die in contact komen met deze sprekers. We richten daarbij onze aandacht op de ideeën over 'straattaal' zoals die door jongerenwerkers zoals Brian in het fragment hierboven geuit worden en zoals deze van invloed zijn op het gebruik van 'straattaal' in interacties tussen deze jongerenwerkers en straattaalsprekende jongeren. We kiezen er dus niet voor om 'straattaal' vanuit een taalkundig perspectief te beschrijven en zullen daarom niet proberen vast te stellen welke lexicale, fonologische en morfo-syntactische eigenschappen 'straattaal' heeft (maar zie Cornips & de Rooij, 2003; Cornips, 2004).

In plaats daarvan zullen we in dit artikel tonen hoe in verschillende contexten wisselende kenmerken en sociale betekenissen aan 'straattaal' worden toegekend. 'Straattaal' wordt - vergeleken met andere talige codes - vooral gezien als 'grof' of 'onbeleefd'. Deze karakterisering kan echter verschillende sociale evaluaties krijgen afhankelijk van hoe 'straattaal' wordt ingezet in specifieke interacties. Juist door die contextafhankelijke waardering en betekenistoekenning is het gebruik van 'straattaal' uitstekend geschikt om zeer uiteenlopende sociale 'boodschappen' af te geven. Het gebruik van 'straattaal' onder jongeren kan solidariteit en groepsbehoren uitdrukken, kortom de sociale cohesie tussen straattaalsprekers onderling benadrukken. De ongemarkeerdheid (zie Myers-Scotton, 1993) van dit gebruik komt tot uiting in de enigszins vertwijfelde reactie van Khalid (zie §3):

[*Setting: voor de ingang van de Wibauthal, tijdens een rookpauze. I: Interviewer, K: Khalid/MAR/m/18/MAVO/werkloos/veldwerkenotities 2004/2005*]

I Waar spreek je dan straattaal, op school of...?

K [kijkt vragend]

K Ja (.) weet ik niet precies (.) gewoon met vrienden je weet toch

Daarnaast, en zelfs tegelijkertijd, kan het gebruik van straattaal tegen buitenstaanders ingezet worden om dezen te shockeren of te beledigen, om de sociale afstand tussen de eigen groep van straattaalsprekers en buitenstaanders te maximaliseren. Verderop in het artikel zullen we aan de hand van eigen data laten zien dat de in- en uitsluitende werking van het gebruik van 'straattaal' direct samenhangt met normatieve ideeën over 'straattaal'. De bespreking van verschillende gespreksfragmenten zal duidelijk maken hoe betekenissen en connotaties van 'straattaal' altijd 'lokaal' geconstrueerd en onderhandeld worden.

2. *De processen van naamgeving en iconisering: wisselwerkingen tussen 'emic' en 'etic' perspectief*

Zoals eerder vermeld is de term 'straattaal' geïntroduceerd door de taalkundige Appel. Hij schrijft: "Zelf hanteer ik, in navolging van de sprekers van deze variëteit het liefst de term straattaal" (Appel 1999, 39). Appel kwalificeert 'straattaal' als een register, dat wil zeggen "een typische gebruiksvariëteit van de taal, die sommige sprekers hanteren in

bepaalde situaties. Een voorbeeld van zo'n register is jongerenvariëteit of jeugdtaal. Dit register wordt vooral door jongeren onder elkaar gebruikt, en het wordt met name gekenmerkt door eigen woorden en uitdrukkingen (...). Straattaal is (...) te beschouwen als een meertalige variant van jongerenvariëteit" (1999, 40).

De benaming 'straattaal' is, om meerdere redenen, problematisch. Allereerst zorgt het gebruik van de term voor een spanningsveld: enerzijds is de term betekenisvol voor de onderzoeker, anderzijds is er nauwelijks onderzoek verricht naar de vraag welke betekenissen het concept 'straattaal' heeft voor de sprekers. De jongeren zelf hanteren eerder - en vooral aan het begin van dit decennium - 'jongerenomgangstaal', 'de taal die jongeren verstaan', 'hoe jongeren met elkaar praten', 'de taal van jongeren onder elkaar' en 'de taal die vrienden spreken en ouders niet kunnen verstaan' (zie Cornips, 2004). Deze nogal omslachtige perifrastische benamingen doen vermoeden dat jongeren enkele jaren geleden geen echte 'emic'⁴ naam hadden voor hun variant van het Nederlands. Enerzijds is er dus de classificatie van 'straattaal' uit de literatuur, anderzijds de classificatie van 'straattaal' door de sprekers zelf. Met name de laatste jaren is er sprake van een complexe wederzijdse beïnvloeding van de betekenissen die onderzoekers, media, onderwijs en sprekers van 'straattaal' aan de term 'straattaal' geven (Cornips & de Rooij, 2005). Het volgende interviewfragment met buurtvader Brian (zie later §3) laat duidelijk zien dat 'straattaal' tot voor kort geen 'emic' naam was:

[Interview 2: Steve Bikoplein, Amsterdam/10-05-06/Birgit (I) interviewt Brian (B) (buurtvader/SUR/33jr)]

B uh je vraagt me wel dingen hoor (.) da's echt heel moeilijk want je praat die dingen door elkaar heen uhh w-w-wat kan je nog zeggen wat is echt straattaal (.) kijk eigenlijk kan je zeggen heeft nu pas een naam gekregen straattaal wij zagen het vroeger niet als straattaal vroeger was het gewoon onze taal

I ja

B ze hebben nu een benaming d'r aan gegeven sinds kort

I wie heeft dat gedaan

B ja wie heeft dat gedaan weet ik niet maar het is gewoon een benaming gegeven

I ja

B gewoon op een gegeven moment een eigen een echte taal uh een echte taal werd gezien weet je wel

I hm-hm

B en is het genoemd straattaal maar vroeger was dat het was er vroeger ook al maar we noemden het geen straattaal zo spraken mensen gewoon he tegen elkaar die die die uh die daar woonden

I ja

B ja ik woonde in de Bijlmer ja en die mensen in de Bijlmer die praatten gewoon zo met elkaar maar op een gegeven moment is is Marokkaans gaan mixen met met Tur- met Surinaams

I ja

B snap je

⁴ De door Kenneth Lee Pike in de jaren 50 van de vorige eeuw geïntroduceerde begrippen 'emic' en 'etic' zijn afgeleid van respectievelijk 'phonemic' en 'phonetic'. Emic termen zijn termen die taal- en cultuurgebonden zijn en alleen binnen een specifiek systeem betekenis hebben, terwijl etic termen verschillen en overeenkomsten tussen verschijpselen in verschillende talen en culturen aanduiden (zie Pike, 1954, 10).

I uhu

B en sindsdien *sinds die mix is gekomen eigenlijk zijn ze het straattaal gaan noemen* om die verschillende talen van het het Marokkaans met uh met uh met uh met Surinaams en uh andere talen natuurlijk d'r bij

Aan het begin van het fragment zegt Brian dat wat nu 'straattaal' genoemd wordt 'vroeger [...] gewoon *onze* taal [was].' Brian brengt de introductie van de naam 'straattaal' in verband met het ontstaan van een 'mix' van Surinaams⁵ en Marokkaans⁶ en Turks.

Op de vraag of 'straattaal' een goede naam is antwoordt Brian verderop in het interview dat 'het [...] geen slechte naam [is]' het is immers 'een taal die op straat wordt gesproken want thuis zal je het heel weinig praten want hoe heet het ouders accepteren dat meestal niet.' De associatie met de straat leidt ertoe dat het gebruik van 'straattaal' reacties van ouders ontlokt als 'praat gewoon normaal'. Het is dus duidelijk dat Brian 'straattaal' in vergelijking tot andere varianten die thuis gesproken worden niet normaal vindt. Op dit idee van 'straattaal' als abnormaal of deviant en de associaties die het heeft met 'grof' zijn komen we later nog terug.

Het gebruik van het label 'straattaal' lijkt voort te komen uit de behoefte om jongerenvariëteiten te beschouwen als een uniforme, concrete entiteit die vastgelegd of gecodificeerd moet worden, getuige de vele woordenlijsten die we in (populair-) wetenschappelijke publicaties en in de media tegenkomen⁷. Maar tot nu toe is onduidelijk wat voor talig object straattaal is: we weten daarvoor nog te weinig over de talige kenmerken en over de sprekers van straattaal (Cornips & de Rooij, 2003). In feite is de term 'straattaal' door Appel gereserveerd voor het gebruik van 'vreemde' woorden in het Nederlands van jongeren (zoals in het eerste interviewfragment). Maar jongerenvariëteiten aangeduid als 'straattaal' vertonen naast lexicale ook morfosyntactische (ibid.), fonologische (zie Dorleijn & Nortier, 2006), en waarschijnlijk ook prosodische kenmerken.

Het is verder problematisch dat het benoemen van 'iets' wat feitelijk onafdoende taalkundig beschreven is tot 'straattaal' tot gevolg heeft dat bepaalde negatieve kenmerken toegeschreven aan 'straattaal' ook vrijwel automatisch toegeschreven worden aan de sprekers van deze taalvariant. Irvine en Gal spreken in dit verband van iconisering:

“Iconization involves a transformation of the sign relationship between linguistic features (and varieties) and the social images with which they are linked. Linguistic features that index social groups or activities appear to be iconic representations of them, as if a linguistic feature somehow depicted or displayed a social group’s inherent nature or essence. This process entails the attribution of cause and immediate necessity to a connection (between linguistic features and social groups) that may be only historical, contingent, or conventional. The iconicity of the ideological representation reinforces the implication of necessity. By picking out

⁵ Het is onduidelijk of Brian met Surinaams aan het Sranan en/of Surinaams-Nederlands refereert.

⁶ Brian maakt dus geen onderscheid tussen Marokkaans Arabisch en Marokkaanse Berbertalen.

⁷ Appel (1999), Van den Braak (2002), Deinema & de Roy (2005), Nortier (2001), <http://www.straatwoordenboek.nl/>, http://jongeren.blog.nl/onderwijs/2005/08/26/drop_je_straattaal, <http://www.dropjelyrics.nl>

qualities supposedly shared by the social image and the linguistic image, the ideological representation –itself a sign– binds them together in a linkage that appears to be inherent (2000, 37-38).

Een goed voorbeeld van iconisering en stereotype beeldvorming is de inleiding van Zijlmans' artikel over deze variëteit en haar sprekers in *Taalschrift* (2004). Zo vindt in haar introductie een transformatie plaats van talige verschillen naar sociale contrasten: 'straattaal' wordt ervaren als een taal met 'duistere' en 'onverstaanbare' woorden die 'luidkeels' ten gehore worden gebracht (zie Cornips, 2005). De sprekers ervan zijn hardhandig en bezorgen anderen een onveilig gevoel in openbare ruimtes.

Ook Brian als jongerenwerker en als (vroegere) 'straattaalspreker' maakt duidelijk dat buitenstaanders vaak geneigd zijn dezelfde negatieve kenmerken aan 'straattaal' en zijn sprekers toe te kennen:

[*Interview 2: Steve Bikoplein, Amsterdam/10-05-06/Birgit (I) interviewt Brian (B)*]

- I en als jij als jij het mocht veranderen de naam zou jij het dan veranderen
 B neuh ik zou het niet veranderen ik zou het gewoon zo laten
 I ja?
 B (.) of je noemt het kindertaal jeugdtaal straattaal vind ik een goeie uh zolang het niet meteen als negatief wordt bestempeld want straattaal is niet alleen negatief straattaal is net zo negatief als je gewoon Nederlands heb (.)
 (...)
 B snap je als ze het [straattaal/BR] zouden kennen zouden ze misschien niet eens niet eens meer uh uh uh als als als *straattaal als zeg maar onbeschoft* (.) weet je
 I hm hm
 B want als je het niet kent als volwassene en je snapt het niet is is het *brutaal* van ik begrijp niet wat je zegt praat normaal tegen me
 I ja
 B maar als ze het begrijpen weet je dan zouden het ze niet niet niet brutaal vinden
 I en zou het er ook mee te maken hebben dat als je dan zeg maar in die hoge uh inkomensgroep zit waar je het net over had weet je wel in zo'n uhuh rijke wijk en dat je uh dat je dan ineens in de tram staat en dat er dan drie van die zo'n groepje jongens staat die praten dat tegen elkaar dat je
 B *dan voelen mensen zich gewoon bedreigd*
 I ja?
 B om omdat omdat dat iets is wat ze *zij hebben gewoon het idee van mensen die straattaal spreken zijn allemaal criminelen* vooral met die scholen hier ergens

Volgens Brian vinden mensen die 'straattaal' niet begrijpen deze variëteit 'onbeschoft' en 'brutaal' en worden soortgelijke kenmerken ook van toepassing geacht op de sprekers ervan ('mensen die straattaal spreken zijn allemaal criminelen').

De oorzaak van de negatieve waardering van 'straattaal' en zij die het spreken ziet Brian in onbekendheid met, en het niet begrijpen van 'straattaal': 'als je het niet kent als volwassene en je snapt het niet is is het brutaal van ik begrijp niet wat je zegt praat normaal tegen me.' Met andere woorden: Brian zoekt de oorzaak van de negatieve waardering van 'straattaal' in de angst die het onbekende bij mensen oproept. Mensen die 'straattaal' niet kennen en geconfronteerd worden met jongeren die het gebruiken voelen zich bedreigd omdat 'straattaal' ervaren wordt als een aanval op de dominante

taal en sociale orde. Als automatische reactie hierop zullen zij straattaalsprekers onderwerpen aan een proces van ‘othering’ (zie onder andere Fabian, 1983; Pratt, 1985; Spivak, 1985): straattaalsprekers zijn niet normaal, brutaal, en crimineel.

Tenslotte suggereert de naamgeving dat deze variëteit apart staat van het Nederlands (cf. Stroud (2004) met betrekking tot Rinkeby Zweeds en Zweeds). Immers, in wetenschappelijke publicaties en in de media ontstaat een discussie wat wel en wat niet tot ‘straattaal’ dan wel ‘gewoon’ Nederlands gerekend kan worden. Hierdoor wordt ‘straattaal’ geassocieerd met gebrekkig of in elk geval deviant Nederlands of met een niet succesvolle twee- of meertalige verwerving van het Nederlands (Cornips & de Rooij, 2005).

In het volgende fragment legt Brian een expliciet verband tussen het spreken van ‘staattaal’ en het ‘stoppen met normaal praten’ wat volgens hem ertoe leidt dat ‘hun Nederlands slechter wordt’.⁸

[Interview 2: Steve Bikoplein, Amsterdam/10-05-06/Birgit (I) interviewt Brian (B)]

B mensen die in dezelfde groep zitten uh uh de jeugd (.) ja?

I jija

B de jeugd op een bepaalde leeftijd die praat die praat straat uh straattaal waarom? ga je het met ouderen praten die begrijpen het toch niet

I nee

B en die vinden het helemaal onbeschoft (.) dat is uh uh uh ik zelf ik zuh ik zelf heb ook een oudere dochter maar die moet het niet met mij praten want ik vind dat ik vind dat (.) geen (.) dat verpest je eigen uh op een gegeven moment gaan ze stoppen met normaal praten waardoor hun Nederlands slechter wordt

Voor we overgaan tot het bespreken van data in het laatste deel van dit artikel zullen we in de volgende sectie ingaan op de gebruikte methodologie. Daarna laten we aan de hand van enkele gespreksfragmenten zien welke betekenissen worden toegekend aan het gebruik van (elementen van) ‘straattaal’.

3. Methodologie

Om meer inzicht te krijgen in de functies van deze randstedelijke variëteit van het Nederlands is gedurende de maanden november en december van 2004 en januari 2005 etnografisch veldwerk verricht door Birgit Reizevoort rondom het Steve Bikoplein in Amsterdam-Oost. Het eerste contact is gelegd tijdens het Rode Loper Festival in september 2004. Dit festival in Oost/Watergraafsmeer wordt jaarlijks gehouden en heeft als primair doel drempelverlaging met betrekking tot kunst en cultuur. Tijdens dit evenement is Brian een ‘buurtvader’ van 33 jaar en van Surinaamse afkomst benaderd. Via Brian werd toegang verkregen tot de jongeren. Brian is opgegroeid in Amsterdam-Oost en is nu in deze buurt werkzaam bij de Dienst Sport en Recreatie van het Stadsdeel Oost/Watergraafsmeer. Hij heeft een MBO-diploma in Sport & Bewegen en verzorgt onder meer pleindiensten en diverse naschoolse sportlessen, zoals een skate-avond, een spelinstuif, een hiphopworkshop en een voetbaltoernooi. Deze activiteiten worden georganiseerd in het kader van criminaliteitspreventie. ’s Zomers zijn er minder

⁸ Een dergelijk verband wordt weersproken door Appel (1999) die stelt dat ‘straattaal’ sprekers juist degenen zijn die vloeiend Nederlands spreken.

binnenactiviteiten maar fungeert het Steve Bikoplein als plek waar de buurtvaders toezicht houden.

De veldwerker was regelmatig en op vaste momenten aanwezig bij de activiteiten van alle groepen en nam hieraan ook deel. Elke keer dat iets opvallends werd waargenomen en de recorder stond niet aan, werden aantekeningen gemaakt. Dit kon een uitdrukking zijn of een opvatting over een bepaald onderwerp, maar kon ook betrekking hebben op de kledingstijl en muzieksmaak van de jongeren.

Het doel van het veldwerk was het op zoek gaan naar wat voor de jongeren zelf het concept straattaal inhoudt. Tijdens het veldwerk is vooral Brian intensief gevolgd. Voor dit artikel vormen twee informele interviews met hem de primaire bronnen voor dit artikel. Het eerste interview met Brian vond plaats op zijn werkplek in het Stadsdeelkantoor aan de Linnaeusstraat (5 november 2004), het tweede op het Steve Bikoplein in Amsterdam-Oost (10 mei 2006). Beide interviews zijn opgenomen en getranscribeerd. Uit de getranscribeerde opnamen hebben we de passages waarin Brian zijn ideeën over functie en waardering van 'straattaal' toelicht geselecteerd voor nadere analyse.

4. De constructie van betekenissen van 'straattaal' in verschillende contexten

In dit deel bespreken we hoe in verschillende contexten wisselende kenmerken en sociale betekenissen aan 'straattaal', of elementen daarvan, worden toegekend. Het gebruik van 'straattaal' kan afstand tussen 'insiders' en 'outsiders' creëren maar het is ook mogelijk dat bepaalde elementen van 'straattaal' afstand kunnen creëren tussen verschillende groepen straattaalsprekers. Aan de buurtvader Brian zijn in het eerstgehouden interview 'straattaal'-woorden voorgelegd die verzameld zijn door Appel (1999) en Cornips (2004). Brian beschouwt een woord als *kiko* als niet afkomstig uit de eigen groep in Amsterdam-Oost. Hij beschouwt het woord als karakteristiek voor de 'straattaal' van Antillianen. In zijn beleving creëert dit woord een maximale afstand tussen Antillianen en Surinamers:

[Interview 1: Stadsdeelkantoor Oost/Watergraafsmeer 05/11/04/Birgit (I) interviewt Brian (B)]

B *Kiko* dat is nou weer Papiaments voor wat... *kiko* wat zeg je? dat is weer va... van Papiaments maar dat hoor je heel weinig, hoor heel weinig in het eh... in de straattaal heel weinig dan moet je echt van de Su... naar de straattaal... gaan die de Antillianen hier praten als je in de Antilliaanse scene bent dan heb je weer ander soort straattaal als je echt... dus... Antilianen onder mekaar die groep zeg maar als je in de Bijlmer gaat in de groep Antillianen... die straattaal praten nou d... daar ... zal je 't wel vaker in zien.

I Ja dus het is ook per... in Amsterdam bijvoorbeeld is het per...

B Per groepering.

I Ja per groepering maar ook per wijk zeg maar?

B Ja je moet rekenen van als je in een wijk zit waar Surinamers en Marokkanen zijn dat je straattaal zal hebben wat gecombineerd is van Surinamers en Marokkanen heb je eentje waar Antillianen en Surinamers werken, dan ... Antillianen en Surinamers gaan bijna niet samen dus echt twee groepen heb je de Antilliaanse groep die straattaal praat en je heb een Surinaamse groep die straattaal praat.

Uit het voorgaande fragment wordt duidelijk dat Brian straattaal hanteert als een generische term: straattaal is een categorie met verschillende 'leden', zoals straattaal gesproken door Surinamers en straattaal gesproken door Antillianen. Uit het volgende fragment wordt verder duidelijk dat Brian een oppositie creëert tussen het Nederlands en het Surinaams:

[Interview 2: Steve Bikoplein, Amsterdam/10-05-06/Birgit (I) interviewt Brian (B)]

- I maar (.) is als je dan het Surinaamse woord gebruikt is het dan minder beleefd dan het straattaalwoord?
- B nee kijk het Surinaamse woord *Surinaams is sowieso een onbeschofte taal* het Surinaams het Surinaams
- I en waarom is dat?
- B het Surinaams heeft geen u-vorm
- I ja
- B je zult zien dat een (.) tiener of een *kind geen Surinaams tegen de ouders praat omdat het onbeleefd is* nee maar Surinaams heeft geen u-vorm *dus daarom praten ze altijd Nederlands tegen eh over de ouders*
- I in Nederland neem ik aan of ook
- B nee ook in Suriname (.) dus (.) zie ook in Suriname praten ze ook Nederlands tegen de ouders *daar is Surinaams de onbeleefde taal* want alles is joe

Binnen deze constructie van hoe het Surinaams zich tot het Nederlands verhoudt, is het Nederlands beleefd - vanwege het beleefdheidspronomen 'u' en het Surinaams onbeschoft omdat het geen apart beleefdheidspronomen kent. In interacties tussen ouders/volwassenen en kinderen spreken kinderen daarom eerder Nederlands dan Surinaams. Het gebruik van straattaal is voorbehouden aan jongeren onderling. In contacten met ouderen wordt het niet gebruikt omdat dezen het niet begrijpen:

[Interview 2: Steve Bikoplein, Amsterdam/10-05-06/Birgit (I) interviewt Brian (B)]

- B *en straattaal is eigenlijk de taal (.) die je praat (.) met mensen (.) van (.) van je eigen groepering* zeg maar
- I ja
- B mensen die in dezelfde groep zitten uh uh de jeugd (.) ja?
- I jija
- B de jeugd op een bepaalde leeftijd die praat die praat straat uh straattaal waarom? ga je het met ouderen praten die begrijpen het toch niet

Consistent met de constructie van het Nederlands als de algemene beleefde talige code tegenover het Surinaams als 'onbeschoft', onderscheidt Brian 'straattaal' ook duidelijk van Nederlands. Het volgende fragment laat zien dat hij *opmerkelijk* te netjes vindt voor straattaal - daarmee expliciet ook verwoordend dat straattaal geen 'nette' variëteit is:

[Interview 1: Stadsdeelkantoor Oost/Watergraafsmeer 05/11/04/Birgit (I) interviewt Brian (B). Brian zijn zinnen voorgelegd van Surinaamse sprekers in Rotterdam (Cornips 2004, 2005)]

- B Nee kijk (.)opm (.) kijk dit zijn dingen die je nooit in de straattaal zou horen dit zijn echt woorden van *opmerkelijk* en eh (.) en eh (.) die zul je nooit van de straattaal horen iemand (.) (lacht) iemand van de straat zal nooit zeggen *opmerkelijk* nooit! Ik heb nog nooit gehoord dat iemand zegt van (op gewichtige toon) 'zo! Sa (.) zo die sma is echt

opmerkelijk nog nooit! dat is gewoon weer een onnatuurlijk antwoord dat je krijgt dat gewoon niet past in de straattaal *is te netjes voor straattaal*.

Brian's beeld van straattaal als *niet netjes* is echter een waardetoekenning die niet in alle situaties een prominente rol speelt. Uit het volgende fragment blijkt bijvoorbeeld dat Brian in de functie van buurtvader het normaliter tolereert dat de jongeren tegen hem specifieke lexicale elementen gebruiken. Echter, in een interactie waarin hij zijn autoriteit als buurtvader daadwerkelijk moet laten gelden, namelijk in de sportles waarin hij de leraar is, accepteert hij het niet dat de jongeren deze variëteit tegen hem bezigen. In deze situatie waarin relaties van solidariteit ondergeschikt gemaakt worden aan strikte gezagsverhoudingen, ondermijnt het 'onbeleefde' karakter van 'straattaal' de positie die Brian wil claimen. Hier (re)produceert Brian daarom het beeld van straattaal als niet netjes en onbeleefd en als 'mispraten':

[Interview 1: Stadsdeelkantoor Oost/Watergraafsmeer 05/11/04/Birgit (I) interviewt Brian (B)]

- B Ja je gaat je automatisch ga je je aanpassen aan de persoon met wie je aan het praten bent maar als je gewoon normaal bent, ik (.)ik heb ook van die kinderen die komen zeggen van eh (.) ik kom in de klas laatst, bij een jongetje, en eh (.) vroeger zou die zeggen van, zou hij zeggen van meester, ik ben het vergeten eej meester zegt ie tegen me zegt ie van 'me ding is lusu ik weet niet waar het is
- I (lacht)
- B En zeg ik tegen hem van eej ik versta zo (.)die taal versta ik niet praat gewoon normaal tegen me weet je wel? Nou, maar dat krijg je omdat ze al die jongens al zo lang kennen gaan ze bijna op de normale manier tegen je praten maar omdat *straattaal eigenlijk onbeleefd is* ja dan ga ik ze erop aanwijzen, want met volwassenen moeten ze anders praten
(...)
Omdat je best wel plat met ze bent dan gaat ze dat eh gewoon automatisch soms gewoon eh eh gewoon eh gewoon *gewoon mispraten*

Maar deze sociale evaluaties zijn contextafhankelijk. In het volgende fragment doet Brian een poging uit te leggen dat 'straattaal' niet grof hoeft te zijn als je grove woorden zoals bijvoorbeeld *tering* vermijdt en vervangt door een woord als *tantu* dat outsiders niet begrijpen:

[Interview 2: Steve Bikoplein, Amsterdam/10-05-06/Birgit (I) interviewt Brian (B)]

- B nee: *tering* is gewoon iets waarvan ik zeg *tering* wat je mee wordt aangesproken waarvan ik zeg van hee let op je taalgebruik
- I ja
- B kijk weet je wel dat accepteren mensen gewoon niet
- I nee
- B maar als ik roep <hee hee krijg de > *tantu* weet jij niet (.) als omstander of als volwassene of als mensen die daar niet mee bekend zijn weet je wel
- I ja
- B het is voor hun *het is voor hun dus ook geen grof woord* voor hun is *tantu* een een een een gewoon een lidwoord
- I ja (.) ja

- B want dat kunnen ze gewoon gebruiken want want uh daar daar uh daar raak je niemand mee snap je *niemand vindt het onbeleefd en het klinkt ook niet onbeleefd*
- I maar je bedoelt het wel zo of niet
- B nee het is het is een vervanging om het woord om het woord te kunnen gebruiken hebben ze iets gezocht om het te vervangen (.)

Andere grove woorden in ‘straattaal’ zoals het Surinaamse *koulo*⁹ en het Nederlandse *kanker* zijn ook te vermijden – daarmee impliciet aangevend dat vanuit het perspectief van Brian het Nederlands ook ‘groeve’ woorden kent en - heel belangrijk - dat ‘straattaal’ als code niet *altijd* grof hoeft te zijn. Hij vertelt dat de jongeren ook met respect kunnen spreken in straattaal:

[Interview 2: Steve Bikoplein, Amsterdam/10-05-06/Birgit (I) interviewt Brian (B)]

- B als ik bijvoorbeeld gewoon op mijn werk ben dan kan het natuurlijk niet JA <je kan natuurlijk niet elke keer> hah hangt ervan af welke je groep je met welke groep je bezig bent als ik met zestienjarigen uh bezig ben praat je een beetje op hun niveau
- I ja
- B maar ze kunnen praten ook ze pra uh ook wel weer terug maar toch ook weer met een *vorm van respect* weet je wel (.) dan weten ze tot hoe ver ze kunnen gaan
- I maar wat hoe hoe wat moet ik me daarbij voorstellen
- B daar moet je je bij voorstellen dat ze *de groffe woorden in in in de uh in in de straattaal niet gaan gebruiken tegen jou*
- I en welke zijn dat (.) bijvoorbeeld
- B uh ja welke zijn dat (.) het hangt ervan af welke uh welke welke zin he meestal is het toch uh de algemene groffe woorden dus je heb dat kan zijn in het Surinaams *koulo* of het kan zijn in het Nederlands *kanker* weet je wel dat ze die gaan [vervangen]
- I [ja]
- B door *tantu* want die kan je gewoon gebruiken <xxxxx> of ze of ze of ze of ze zeggen het gewoon normaal

Bovendien ageert Brian in zijn interactie met de interviewer op het iconiseren van straattaal en zijn sprekers en laat zien dat vanuit zijn perspectief het Nederlands net als straattaal dezelfde sociale evaluatie kan krijgen:

[Interview 2: Steve Bikoplein, Amsterdam/10-05-06/Birgit (I) interviewt Brian (B)]

- B (.) of je noemt het kindertaal jeugdtaal straattaal vind ik een goeie uh zolang het niet meteen als negatief wordt bestempeld want straattaal is niet alleen negatief *straattaal is net zo negatief als je gewoon Nederlands* heb (.)
- I wa-waarom?
- B je kan ook je kan ook in het Nederlands gaan schelden je kan ook in het Nederlands grof gaan praten je kan ook in het Nederlands onbeleefd gaan praten

De besproken fragmenten laten zien dat de sociale evaluatie van een talige code als ‘straattaal’ verschilt naar gelang de contexten waarin deze code gebruikt en geëvalueerd wordt. Brian in de rol van buurtvader accepteert dat de kinderen tegen hem ‘straattaal’

⁹ We hebben de betekenis van *koulo* niet kunnen achterhalen. Gesprekken tijdens het veldwerk tonen aan dat Surinaamse jongeren *koulo* inderdaad als grof scheldwoord opvatten.

bezigen in situaties waarin hij relaties van solidariteit en verbondenheid prioriteit geeft maar wanneer hij in zijn rol als buurtvader autoriteit wil uitoefenen en de kinderen hem respectvol dienen te benaderen, accepteert hij het gebruik van 'straattaal' niet, of alleen als zij daarin 'grove' woorden vermijden. De waardering van 'straattaal' is dus voor Brian uitermate fluide. Howel hij aan de ene kant zegt dat 'straattaal eigenlijk grof is', maakt hij ook duidelijk dat er ruimte is voor andere waarderingen afhankelijk van contextuele factoren en hoe deze worden geïnterpreteerd.

Binnen de geconstrueerde hiërarchie van talen en taalvariëteiten wordt in elk nieuw gesprek de rolverdeling tussen de gesprekspartners opnieuw gedefinieerd; het gebruik van specifieke lexicale elementen speelt hierin een bepalende rol. De inzet van lexicale elementen is dus een zeer dynamisch proces. Het volgende voorval, opgetekend tijdens participerende observatie, is daar een mooie illustratie van: Brian spreekt een jongen aan op zijn gedrag tijdens een voetbalwedstrijd (de jongen in kwestie maakt telkens grove overtredingen). De jongen begint verongelikt uit te leggen dat de tegenstander er zelf om vroeg, veelvuldig gebruikmakend van jongerenwoorden. Brian is het niet met hem eens, moet zijn autoriteit laten gelden en accepteert het gebruik van 'straattaal' niet. Daardoor mislukt de poging van de jongen om Brian voor zich te winnen schromelijk. Sterker nog, de inzet van spectaculaire lexicale elementen werkt averechts: Brian werd alleen maar kwader.

In een andere interactie tussen een buurtvader en een jongere waarin de buurtvader de 'excuses' van de jongere accepteert, wordt duidelijk dat de betekenis van het gebruik van jongerenvariëteit in de loop van dezelfde interactie opnieuw onderhandeld kan worden. In dit fragment pocht Bobby dat hij het zusje van Wesley, de buurtvader, wel kan krijgen en zijn gebruik van 'straattaal' lijkt bedoeld om zijn stoerheid en mannelijkheid te onderstrepen. Bobby gaat in het verbale duel echter te ver naar de smaak van Wesley, die steeds geïrriteerder raakt. Als Wesley echt boos wordt, probeert Bobby hem te sussen door het gebruik van *fatoe* gevolgd door 'natuurlijk denk ik dat niet':

[WES (buurtvader/SUR/22), BOB (SUR/13), Locatie: Steve Bikoplein, Amsterdam-Oost/2004/2005]

BOB whaa maar hoe oud is ze [het zusje van WES, BR]
 WES zeventien
 BOB zeven whaaa
 BOB ken ze wel een keertje langskomen
 WES ja? denk je dat
 WES ze is net zo groot als mij
 %com Wesley is ongeveer 1.80 m
 WES ja hoor
 BOB aaaah kanker is toch beter
 BOB haha
 WES ja?
 WES denk je dat
 WES op die leef ze pit je echt geloof me
 %com vert. = dan slaat ze je
 WES hhhh (i)k maak geen grap
 %com hhhh = zucht
 BOB ze moet wel veel bukken man anders kom ik er niet bij haha

WES ja? denk je dat
 WES ik denk dat je dat niet overleeft jongen
 BOB nee?
 WES (i)k denk dat ze je sloopt
 BOB xxx
 %com: lachen samen
 BOB dan zet ik dan zet ik nog een liedje van straatremixes *banga* haha
 %com straatremixes is een cd met Nederlandse rapnummers, *banga* = hoer
 WES ja? DENK JE DAT? [boos/BR]
 BOB nee *fatoe fatoe* (na)tuurlijk niet
 %com vert. = hier: nee, grapje, grapje (sussend)
 BOB (na)tuurlijk denk ik dat niet
 WES ik de(nk) ik denk niet dat je zo ver komt man
 WES ik denk dat je al klappen krijgt voordat je denkt van (...)

Dit fragment laat een geslaagde poging tot sussen zien. Bobby jaagt Wesley steeds meer tegen zich in het harnas. Dit blijkt uit Wesley's steeds meer geïrriteerde reactie - het herhalen van 'ja? dénk je dat?' tot aan het eind op luide toon 'ja? DENK JE DAT?' Bobby probeert dan de situatie en zijn gezicht te redden door het gebruik van een stereotype 'straattaal'element (*fatoe*). Hiermee poogt hij de ernst van de aanval op Wesley weg te nemen alvorens hij expliciet zijn nederlaag in de confrontatie erkent (*(na)tuurlijk denk ik dat niet*). Het gebruik van *fatoe* is gemarkeerd: het wordt ingezet om de rolverdeling opnieuw te expliciteren. Met *fatoe* probeert Bobby de situatie te herdefiniëren (van respectloze aanval op Wesley naar een grapje). Wesley voelt dit blijkbaar aan en accepteert dit, gezien zijn iets kalmere reactie. In deze interactie wordt het gebruik van *fatoe* dus niet als ongepast of onbeleefd ervaren maar wordt het juist geïnterpreteerd als een manier om een openlijk conflict te neutraliseren.

5. Conclusie

In dit artikel hebben we getoond hoe heersende ideeën over 'straattaal' zoals gearticuleerd door de jongerenwerker Brian in Amsterdam-Oost van invloed zijn op het gebruik van 'straattaal' in interacties tussen deze jongerenwerker en straattaalsprekende jongeren. Het etnografische veldwerk laat zien dat het gebruik van anderstalige lexicale elementen in het Nederlands complex is. Het belangrijkste is dat de sociale waardering van de keuze van specifieke lexicale elementen lokaal onderhandelbaar is. In elk nieuw gesprek wordt de rolverdeling tussen de gesprekspartners opnieuw gedefinieerd door middel van de keuze van specifieke lexicale items. Door middel van hun keuzes laten sprekers zien welke onderlinge rolverdeling zij wensen en hoe zij de keuzes van medesprekers waarderen en interpreteren. Door eigen woordkeuze zijn zij in staat de wensen van andere sprekers te accepteren, af te wijzen, of te heronderhandelen. Daarmee is het gebruik van specifieke lexicale elementen dus onderdeel van een zeer dynamisch proces.

Brian, de jongerenwerker die in dit artikel centraal staat, construeert vanuit zijn perspectief allerlei voor hem betekenisvolle opposities tussen talige codes. Uit Brian's ideeën blijkt dat hij in verschillende contexten wisselende kenmerken en sociale betekenissen aan 'straattaal' toekent. Hij ziet 'straattaal' - vergeleken met andere talige codes - vooral als 'grof' of 'onbeleefd'. Deze karakterisering is echter niet altijd even prominent aanwezig. Brian ziet het gebruik van 'straattaal' in aanwezigheid van

buitenstaanders als ‘grof’ omdat ‘straattaal’ voor buitenstaanders vreemd en onbegrijpelijk is en geassocieerd wordt met criminaliteit. Als het gaat om het gebruik van ‘straattaal’ door de jongeren waarmee Brian werkt is er echter sprake van verschillende waarderingen. Als de jongeren ‘straattaal’ spreken tegen Brian in situaties waarin hij zijn autoriteit wil laten gelden ziet hij het gebruik van ‘straattaal’ als ‘onbeleefd’. Anderzijds accepteert Brian ‘straattaal’ als een realiteit en past hij zijn taalgebruik eraan aan in veel van zijn ‘lossere’ contacten met de jongeren. In die situaties staat bij Brian de karakterisering van ‘straattaal’ als ‘onbeschoft’ niet voorop. Het gebruik van ‘straattaal’ kan nog acceptabeler worden als het met respect gesproken wordt; dit kan bereikt worden door het vervangen van voor buitenstaanders begrijpelijke grove woorden door woorden die bij buitenstaanders onbekend zijn. Juist door die contextafhankelijke waardering en betekenisgeving is het gebruik van straattaal uitstekend geschikt om zeer uiteenlopende sociale ‘boodschappen’ af te geven. Analyse van de data in dit artikel laat zien hoe in het contact tussen sprekers van een negatief gestereotypeerde taalvariant en personen die dichtbij deze sprekers staan (in dit geval een jongerenwerker en een buurtvader) de heersende, ook door participanten zelf geïnternaliseerde, negatieve waardering van deze variant tijdelijk buitenspel kan worden gezet.

Uit verder etnografisch onderzoek zal moeten blijken of en hoe straattaalsprekers straattaal gebruiken in contacten met echte buitenstaanders, zoals dominant Nederlandssprekende docenten, en of in dit soort contacten ruimte is voor het heronderhandelen van negatieve stereotypen over straattaal en straattaalsprekers. Toekomstig onderzoek zou ook moeten duidelijk maken hoe straattaalsprekers gestileerde vormen van andere talige varianten zoals stadsdialecten (zie Jaspers, 2005) inzetten om verzet te plegen tegen, of commentaar te leveren op buitenstaanders. Tot slot is het belangrijk om empirisch vast te stellen of en in welke mate straattaalsprekers in staat zijn te wisselen tussen straattaal en dominant Nederlands om op die manier negatieve stereotypering te ontlopen binnen institutionele settings zoals scholen waar dominant Nederlands de norm is.

Bibliografie

- Appel, R. (1999). Straattaal. De mengtaal van jongeren in Amsterdam. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 62, 39-55.
- Appel, R., & R. Schoonen (2005). Street language: a multilingual youth register in the Netherlands. *Journal of multilingual and multicultural development*, 26, 85-117.
- Braak, J. van den (2002). Met andere woorden: straattaal in Amsterdam. In J.B. Berns, *Taal in stad en land. Amsterdams* (pp. 53-65). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Cornips, L. (2004). Straattaal: Sociale betekenis en morfo-syntactische verschijnselen. In J. De Caluwe, G. De Schutter, M. Devos, J. Van Keymeulen (Eds). *Taaldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal* (pp. 175-188). Gent: Academia Press.
- Cornips, L. (2005). Van verzorgd uiterlijk en verzorgd taalgebruik tot hardhandige types en duistere woorden. Over stereotype beelden van sprekers en hun taalgebruik. In R. van Hout & J. Swanenberg (Eds), *Geluid waar spraak uit ontstond. Kru(i/ij)sen door de dialecten* (pp. 33-36). Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Cornips, L., & V. de Rooij (2003). Kijk, Levi's is een goeie merk: maar toch hadden ze 'm gedist van je schoenen doen 'm niet. Jongerenvariëteit heeft de toekomst. In J.

- Stroop (red.). *Het Nederlands van Nu en Straks. Waar gaat het Nederlands naar toe?* (pp. 131-142). Amsterdam: Prometheus.
- Cornips, L. & V. de Rooij (2005). "The myths of streetlanguage." Lezing gehouden op *Working Group in Urban Sociolinguistics*, Department of Anthropology, New York University, 28 oktober.
- Deinema, N., & C. de Roy (Eds) (2005). *Check die merry*. Velsen-Noord: Pantheon Drukkers.
- Doran, M. (2004). Negotiating between Bourge and Racaille: Verlan as youth identity practice in suburban Paris. In A. Pavlenko & A. Blackledge (Eds). *Negotiation of identities in multilingual contexts* (pp. 93-124). Clevedon: Multilingual Matters.
- Dorleijn, M. & J. Nortier (2006), "Het is een grappige accent weet je": Het opvallende prestige van de Marokkaanse tongval. *Onze Taal*, 75, 47-49.
- Fabian, J. (1983). *Time and the Other: How anthropology makes its object*. New York: Columbia University Press.
- Irvine, J., & S. Gal (2000). Language ideology and linguistic differentiation. In P. Kroskrity (Eds). *Regimes of language: ideologies, politics and identities* (pp. 35-84). Santa Fe, New Mexico: School of American research Press.
- Jaspers, J. (2004). Marokkaanse jongens en het Antwerps dialect. *Taal en Tongval* 17: 135-165.
- Myers-Scotton, C. (1993). *Social motivations for codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- Nortier, J. (2001). *Murks en straattaal; Vriendschap en taalgebruik onder jongeren*. Amsterdam: Prometheus.
- Pike, K.L. (1954). *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior, Vol. I*. Glendale: Summer Institute of Linguistics.
- Pratt, M. L. (1985). Scratches on the face of the country; Or, what Mr. Barrow saw in the land of the Bushmen. *Critical Inquiry*, 12, 119-143.
- Spivak, G.C. (1985). The Rani of Sirmur: An essay in reading the archives. *History and Theory*, 24, 247-272.
- Straattaalwoordenboek: De taal van de straat verklaard. (2005-2006). <http://www.straatwoordenboek.nl> (31 mei 2006)
- Stroud, C. (2004). Rinkeby Swedish and semilingualism in language ideological debates: A Bourdieuan perspective. *Journal of Sociolinguistics*, 8, 196-214.
- Zijlmans, M. (2004). Straattaal. In *Taalschrift: tijdschrift over taal en taalbeleid* (19/03/2004 <http://taalschrift.org/reportage/000485.html>).

Legenda:

<i>cursief</i>	benadrukken gespreksfragment door auteurs
<xxx>	onverstaanbare spraak
Woord	nadruk
(())	tussenwerpsels als gggg mmmm en gehaper
[]	overlap
(.)	lange pauze > 2 sec.